

Ünite 1

Dil ve Dilin Özellikleri

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan, bilinmeyen zamanlarda ortaya çıkmış bir işaretler sistemi, kendine özgü yasaları olan ve bu yasalar çerçevesinde gelişen, seslerden örülü çok yönlü sosyal bir kurumdur.

Genel anlamda ise dil; duygu, düşünce ve dilekleri anlatmaya yarayan bir işaret sistemidir. Buna göre, beş duyunun her birine bağlı dil sistemleri gelişmiştir. [hide]Bunlardan kulak dili veya işitme dili yani sözlü dil, diğerlerinden üstün gelmiş ve insanlar arasındaki iletişime geniş olanaklar sağlamıştır. Beş duyu ile kavranan yani anlamayı sağlayan bütün işaretleri inceleyen bilim dalının adı semiyoloji veya işaret bilim'dir. Dil sistemlerinden en gelişmiş olan insan dili ve bundaki işaretler de semiyoloji biliminin kapsamı içindedir.

Dilin Özellikleri

- Dil kendine özgü yasalarıyla var olan ve gelişen canlı bir varlıktır. Bu yasalar gramerin konularını oluşturan esaslardan ibarettir. Dil yasaları veya kuralları, dille birlikte mevcut olup onun yapı özelliklerini ortaya koyar ve gelişim yönlerini belirler.
- Dil canlı bir varlıktır. Hiçbir dil ilk halini korumaz, kendi yasalarına aykırı zorlamaları benimsemez, ancak kendi bünyesine uygun düşen normal değiştirmeleri kabul eder. Yapısı, kişilerin ve toplumların istedikleri şekilde değiştirilemez.
- Dil, insanların kendi aralarında ve toplumla anlaşmasını sağlayan doğal bir iletişim aracıdır.
- Dil, işaretler sistemidir. İnsan dilini oluşturan işaretler yani sesler belli bir dizgeye göre düzenlenmiş ve boğumlanmıştır.
- Dil, bireylerin üstünde sosyal bir kurum olup ulusal kimliğin temelidir.
- Dil insanlık tarihinin bilinmeyen bir çağında, belli bir topluluğun ya da toplulukların arasında meydana gelmiştir.

Dillerin Doğuşu

İlk insan dilinin hangi yolla oluştuğu sorusu üzerine Eski Çağ'da özellikle Hintli, Yunanlı ve Romalı

bilgilerden günümüze değin pek çok kuram ileri sürülmüştür: Dil, Tanrı'nın insanlara verdiği doğaüstü bir yetenektir, fonetik bir evrim ve gelişimin sonucudur, rastgele ortaya çıkan insan ruhundan gelen bir yansımadır, yaşam zorunluluklarından doğmuştur, tarih öncesi kurban ayinlerinin zorladığı bir olaydır, maddi kültürün yankısıdır.

Bu görüşler, konuşma dilini yaratan kaynağın niceliğine göre temelde iki grupta toplanmaktadır:

Yeryüzündeki dillerin tek kaynaktan çıktığını savunan tek kökenci görüş (monojenist)

Yeryüzündeki dillerin ayrı ayrı kaynaklardan meydana geldiğini savunan çok kökenci görüş (polijenist)

Dilin doğuşuyla ilgili belli başlı kuramlar şunlardır:

Yansıma Kuramı :Türkiye Türkçesindeki miyavlamak, melemek, horlamak, gümbürtü, gümbürdemek, inlemek, böğürmek, böğürtü, takırtı, şırıldamak, çatur çatır çutur gibi doğadaki sesleri yansıtan, taklit eden sözcükler yeryüzündeki bütün dillerde bulunmaktadır. Örneğin, Türkçedeki miyavlamak eylemi benzer şekilde Almancada miauen, Fransızcada miauler'dir. Yansıma Kuramına göre, dilde yansıma (onomatope) adı verilen bu özelliğin dilin doğuşunu aydınlattığı savunulmuş ve bütün dil öğelerinin yansılardan oluştuğu benimsenmiştir.

Ünlem Kuramı:İnsanların duygularının etkisiyle çıkardıkları ünlemlerin, çeşitli kavramları karşılamak üzere sözcüklere dönüştüğünü ileri süren görüştür.

İş Kuramı :İnsanların bir arada çalışırken, vücut hareketlerinin doğurduğu refleks seslenmelerden dilin doğduğunu savunan kuramdır.

Güneş-Dil Kuramı :XX. yüzyılın ilk yarısında Fransız bilim adamı Hilaire de Barenton tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, bütün dinlerin ve ulusların kökünün Sümer dini ve Sümerler olması gibi, bütün dillerin kaynağı da Sümercedir. İnsanların taptığı güneş, konuşma dilinin ilk fonemini oluşturduğundan kurama bu ad verilmiştir. Bu kuram, Atatürk'ün dil çalışmalarında da yer aldığı için bu yıllarda Türk dilinin Sümerce ile ilgisini ortaya koymayı hedefleyen çalışmalar yapılmıştır.

Bir başka görüşe göre de sözcüklerin sesleri ile karşıladıkları nesneler arasında bir bağ bulunmaktadır. Başka bir deyişle, dildeki sözcükler, belli kavramları belli ses kalıpları ile karşılayacak biçimde meydana gelmişlerdir. Dilin kökeni konusunda daha pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bu konu bugün de aydınlığa kavuşabilmiş değildir. Bunun nedeni ise insan dilinin sözlü olarak ortaya çıkışı ile yazılı olarak saptanması arasında zaman bakımından tam bir belirsizlik bu

YERYÜZÜNDE DİLLER

Bugün lehçe-dil ayrımının tam olarak yapılamamasından ve yeryüzünün tanınmayan yerlerinde işlenmemiş, yazıya geçirilmemiş dillerin bulunmasından dolayı dünya dillerinin kesin sayısını vermek mümkün değildir. Bu konuda kaynaklar 2500-5000 arasında dilin varlığından söz etmektedir.

YAPI BAKIMINDAN DİLLER KAYNAK BAKIMINDAN DİLLER

YALINLAYAN DİLLER HİNT-AVRUPA DİLLERİ

BAĞLANTILI VE KAYNAŞTIRAN DİLLER URAL ALTAY DİLLERİ

BÜKÜMLÜ DİLLER HAMİ-SAMİ DİLLERİ

ÇİN-TİBET DİLLERİ

KAFKAS DİLLERİ

BANTU DİLLERİ

Yapı Bakımından Diller

Dillerin yapı bakımından sınıflandırılması özellikle Alman dilbilimci August Schleichner'in çalışmalarına dayandırılmaktadır. Buna göre diller, yapı yani biçim özellikleri bakımından üç grupta ele alınmaktadır:

Yalınlayan Diller

Yalınlayan dillerin en başta gelen özelliği sözcüklerin ek almayışı ve büküme yani yapı bakımından değişikliğe uğramayıdır. Sözcükler, cümle içinde başka sözcüklerle birlikte anlam ve görev yüklenmektedir. Yalınlayan dillerde, sözcükler yazıda da ayırt edilen tonlama farkı ile birden fazla anlam kazandığından vurgu önemlidir. Bu dillerde sözcüklerin tamamı değil küçük bir bölümü tek hecedir. Yalınlayan diller için en tipik örnek Çince'dir. Vietnam dili, bazı Himalaya ve Afrika dilleri, Bask dili, Cava dili de bu grupta değerlendirilen diller arasındadır.

Bağlantılı ve Kaynaştıran Diller

Bağlantılı diller, sözcük köklerinin değişmeyerek ulanan eklerle yeni anlam ve görev kazandığı dillerdir. Bu diller için en tipik örnek Türkçedir. Örneğin, göz: gözcü, göz-cü-lük, göz-lük, göz-lük-lü, göz-lük-çü, göz-lük-çü-lük, göz-le- mek, gözle-m, göz-le-m-ci, göz-le-m-le-mek, göz-le-n-mek, göz-de, göz-gü. Türkçe bu yapısı ile anlatım olanaklarını zenginleştirmiş ve yeni sözcük yaratma gücü kazanmıştır. Bu özellik, alıntı sözcükler için de geçerli olmuştur. Örneğin, Farsçadan dilimize geçen yaban sözcüğüne getirilen Türkçe eklerle bu sözcükten başka kavramları karşılayacak yenileri türetilmiştir: yaban-cı, yaban-cı-lamak, yaban-cı-la-ş-mak, yaban-cı-la-ş-tır-ıl-mak. Bağlantılı yapıda olan diller arasında Türkçeden başka aynı dil ailesinde bulunan diğer Altay dilleri (Altay dilleri: Moğolca, Mançu-Tunguz dilleri) ve Ural dilleri (Ural dilleri: Fince, Macarca, Samoyetçe), küçük farklılıklarla Japonca, bazı Asya ve Afrika dilleri de yer almaktadır.

Kaynaştıran diller yapı bakımından bağlantılı dillere benzediği için aynı grupta yer almaktadır. Ancak kaynaştıran dillerde eylem, özellikle ulanan son eklerle cümledeki diğer öğelerin işlevini kendisi yüklenir. Bu haliyle cümlenin bütünü bir sözcüğe indirgenebilir. Kaynaştıran dillerin en tipik örnekleri Amerikan Kızılderililerinin dilleri, Eskimo ve Gürcü dilleridir.

Bükümlü Diller

Bükümlü diller, çekim sırasında sözcük köklerinin değişikliğe uğradığı dillerdir. Bağlantılı dillerde ise sözcük kökünde böyle bir değişiklik hiçbir zaman söz konusu değildir. Örneğin,; cami, Arapçadan dilimize geçen bir sözcüktür. Bunun çoğulu ise tamamen farklı sesleri taşır: cevami. Yine Arapçada eylem çekimlerinde, eylem kökü çekim ve şahıs eklerine göre değişikliğe uğramaktadır: qale 'dedi', qul 'söyle! de!', yequlü 'der, söyler' gibi. Bükümlü diller, kök bükümlü ve gövde bükümlü olmak üzere ikiye ayrılır. Arapça kök bükümlü diller arasındadır. Hint-Avrupa dilleri (Yunanca, Roman ve Germen dilleri ile diğerleri) ise gövde bükümlü dillerdendir. Almancada: gehen 'gitmek', gang 'gidiş', gegaugen 'gitmiş' gibi.

Kaynak Bakımından Diller

Kaynak veya köken bakımından birbirine yakın olan dillerin aynı kaynaktan çıktığına, çeşitli tarihsel olaylar nedeniyle ayrılıp farklı gelişme yolları izlediklerine ve birbirleriyle akraba olduklarına inanılır. Böyle diller, dil aileleri oluşturur. Dünya dilleri, bu şekilde çeşitli dil ailelerine ayrılmıştır. Kaynak bakımından dillerin gruplandırılması da temelde o dillerin yapı özelliklerine dayanmaktadır. Çünkü dil ailelerini oluşturan dillerin yapı, ses ve sözlük bilgisi bakımından aralarında yakınlık ve benzerliklerin olması dil akrabalıklarının ortaya konulması bakımından şarttır. Yeryüzündeki dil aileleri konusunda bugün için kesin bir sayı vermek mümkün değildir. Bu konuda kaynaklar hiçbir zaman birbirini

tutmamaktadır. Bu nedenle burada kesinliği en çok benimsenen dil ailelerinden birkaçı üzerinde durulacaktır.

Hint-Avrupa (İndogermen) Dilleri

Asya ve Avrupa'da konuşulan ve dilbilimciler tarafından ortak köke bağlanan dillerdir. Bu dillerin aynı dil ailesinde yer alması o dilleri konuşanların hiçbir şekilde ırk birliğini göstermez, kültür bakımından yakınlığını ifade eder. Günümüze kadar üzerinde en çok araştırma yapılan ve akrabalığı kesin olarak ortaya konan Hint-Avrupa dilleri şunlardır:

Hint-Avrupa Dil Ailesi

Avrupa'da Konuşulanlar Asya'da Konuşulanlar

1. Germen Dili Almanca

İngilizce

İsveç, Danimarka Dili, Vizigotça 1. Hintçe

2. Baltık İslav Dilleri Rusça, Lehçe, Çekçe, Bulgarca, Hırvatça

Litvanya Dili, Letçe 2. İran Dili

3. Helen Yunanca (Grekçe) 3. Ermenice

4. İtalca Latin Dilleri

(Fransızca, İtalyanca, İspanyolca,

Portekizce, Katalanca, Rumence)

5. Keltçe İrlanda, İskoçya Dili, Galce, Bretonca

6. Arnavutça

Ural-Altay Dilleri

Türkçe köken bakımından Ural-Altay dil ailesinin Altay kolu içinde incelenir. Bugün için gerek Ural-Altay dillerinin gerekse Ural ve Altay olmak üzere her iki koldaki dillerin akrabalığı ispatlanmış değildir. Yapılan çalışmalar sonucu, bu dil ailesi öncelikle iki kola ayrılmış ve bu kollarda yer alan diller arasında akrabalık ya da ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmalar Hint-Avrupa dilleri üzerinde yapılan çalışmalara oranla çok daha kısıtlı ve sonuçsuz kalmıştır. Ural-Altay dilleri Asya'nın büyük Okyanus kıyılarından, Orta Avrupa ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan alanda konuşulmaktadır. Bu diller yapı bakımından birbirine benzer olup tümü bağlantılı diller grubunda yer almaktadır. Ses uyumu, Ural-Altay dilleri için ortak bir özelliktir. Yine bu dillerde sözcükler için gramatikal cins ayrımı yoktur yani sözcükler erkek-dişi-nötr diye ayrılmaz ve cümle içinde sözcüklerin sıralanışı birbirine benzer.

Ural-Altay Dil Ailesi

Ural Altay

I. Fin-Ugor Dilleri

Fince, Macarca, Ugorca Türkçe

Moğolca

Mançu-Tunguzca

2. Samoyed Dilleri

(?) Korece

(?) Japonca

Hami-Sami Dilleri

Eski çağlardan beri bugün de bazı küçük değişiklikler dışında Mezopotamya ve Arabistan'dan, Kuzey Afrika'yı aşarak Atlas Okyanusu'na ve Doğu Afrika'dan Ekvator'a kadar uzanan bölgede konuşulan dil ailesidir. Bu dil ailesi adını Nuh peygamber'in oğlu Ham ve Şam'dan almıştır. Hami-Sami dilleri genelde dört kola bölünerek değerlendirilmiştir. Bunlar: - Sami (Kenan Dilleri, Aramca, Arap Dilleri, Akkadça) - Eski Mısır ve Koptça - Libya-Berber - Kuşî

Çin-Tibet Dilleri

Çin-Tibet dil ailesi Tibet-Burma ve Tay-Çin olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Bugün yaklaşık 1,5 milyar kişinin konuştuğu Çince, bu ailede konuşanların sayısı bakımından en büyük dili oluşturur. Çin ve Tibet dilleri, Türk dili ile belli bir dönem ilişkide bulunmuş dillerdir. Eski Uygur Türkçesi döneminde, Çince ve Tibetçe eserler dilimize aktarılmış ve bu dillerden bazı sözcükler alınmıştır.

Kafkas Dilleri

Kafkasya'da Türk lehçeleriyle bir arada konuşulan, yapı bakımından tamamen farklı özellikler gösteren diller bu dil ailesi içinde ele alınmıştır. Bu diller Kuzey ve Güney olmak üzere iki kolda toplanmaktadır. Bunlardan güney kolunda Kartvel, kuzeybatı kolunda Abhaz-Çerkes, kuzeydoğu kolunda da Çeçen-Lezgi dilleri yer almaktadır.

Bantu Dilleri Afrika'nın güney ve orta kısımları dahil olmak üzere büyük bölümünde konuşulan diller bu dil ailesinin üyeleridir. Bantu dil ailesi çok sayıda dil ve lehçeyi

-ANADİL

-ORTAKDİL

KONUŞMA DİLİ*-YZMA DİLİ

ÖZEL DİLLER

ARGO

ANADİLİ

ANADİLİlbilimde bir dile kaynaklık eden dildir.Buna göre türkçe bir ana altay diliyle ilişkilendirilmektedir.

Dil, bir topluluğu ulus yapan etkenlerin en başında gelenidir. İnsanlar, doğuştan itibaren yakın çevresinden öğrendiği ve zamanla ilişkide bulunduğu sosyal çevrelerle geliştirdiği anadili sayesinde üyesi bulunduğu toplumla ilişki kurar ve ancak anadiliyle o toplumun bir parçası olur. Birden fazla dil konuşulan ülkelerde doğan ve büyüyen ya da değişik uluslardan anne ve babanın çocuğu olarak dünyaya gelen insanın da tek bir anadili vardır. Ancak o dille bilinçaltına kadar inebilir, duygu ve düşüncelerini ifade edebilir.

Her ulusun anadilinin kendine özgü ses dizgesi bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye Türkçesinin söz varlığında Arapçadan geçen pek çok alıntı sözcük vardır. Fakat bir Türkün mide, maden, neşe ve mağrur demesi ile bir Arabınki farklıdır. Çünkü her ne kadar bunlar gibi pek çok sözcük Arapçadan dilimize geçmişse de biz bunları kendi dilimizin ses örgüsüyle söyleriz. Bu nedenle bir yabancı dil ne kadar iyi öğrenilirse öğrenilsin, telaffuzunda her zaman için birtakım güçlüklerin olacağı bir gerçektir.

Dilbilimde bir dil ailesine kaynaklık eden dile de anadil adı verilmektedir. Buna göre Türk, Moğol ve Mançu-Tunguz dillerine kaynaklık eden ya da bu dillerin köken bakımından bağlı bulunduğu bir Ana Altaydili düşünülebilir. Ana Türkçe terimi ile de Çuvaşça dışında diğer Türkçelerin atası olan dil anlatılmaktadır.

Ortak Dil: Bir ülkede konuşulan lehçe yada ağızlar arasında en yaygın ve en üst konumda olan dildir.

Konuşma Dili - Yazı Dili

Dil iki yönlü olarak gelişimini sürdürür, 1. İnsanlar arasında sesli olarak iletişimi sağlayan konuşma dili

2. İnsanların söylemek istediklerini yazıya geçirdikleri yazı dili. Konuşma dili ile yazı dili, arasında farklılıklar vardır:

- Konuşma dili, günlük hayatta insanların karşı karşıya geldikleri her an için kullanılan doğal bir dildir
- Yazı dili konuşma diline oranla yapay bir dildir. Hiçbir yerde konuşulduğu gibi yazılmaz, yazıldığı gibi konuşulmaz.
- Yazılan dil konuşulan dilden daha kurallıdır. Konuşma dilindeki birtakım kuralsızlıklar genelleşip kural haline gelmedikçe yazı diline yansıtılmaz. Örneğin, peşinden gitmek ifadesindeki peş sözcüğü bu ifadede 'arka' anlamındadır. Fakat Farsçadan dilimize geçen bu sözcüğün
- Yazı dili bir uygarlık dilidir.

Lehçe - Şive - Ağız

Bir dilin değişik ülke ve bölgelerde güç anlaşılacak kadar birbirinden ayrılan dallarına lehçe (dialect, idiom) denilmektedir.

Örneğin, XI. yüzyıla kadar temelde tek kol halinde gelişimini sürdüren Türk yazı dili, bu yüzyıldan sonra değişik dönem ve alanlarda farklı tarihi lehçeler ile ürünlerini vermiştir.

*Doğuda Harezmi Türkçesi ve Çağatayca, kuzey-batıda tarihî Kıpçak Türkçesi, güney-batıda ise Eski Anadolu Türkçesi olmak üzere üç farklı lehçe ortaya çıkmıştır. Bugün ise Asya ve Avrupa'da Türk dilinin konuşulan ve yazılan pek çok lehçesi bulunmaktadır.

*Türkiye'de Türkiye Türkçesi, Orta Asya Cumhuriyetlerinde Kırgız, Kazak, Türkmen, Özbek ve Azerbaycan Türkçeleri gibi. Bu lehçeler bazen bağlı oldukları dilden anlaşılmayacak kadar ayrılırlar ve başka bir dil görünümü de verebilirler. Türk dili için Saha (Yakut) ve Çuvaş Türkçeleri buna en güzel örnektir.

Ağız ve şive ise lehçenin alt bölümleridir. Ağız, bir lehçe içinde daha küçük yerleşim birimlerine özgü yazı diline yansımamış konuşma biçimidir. Örneğin Türkiye Türkçesinde yerleşim bölgelerine göre adlandırılan, Güney-batı Anadolu ağızları, Ankara ağızı, Urfa ağızı. Kayseri ağızı gibi çok çeşitli ağızlar vardır.

Özel Diller

Dilin bir de kişiden kişiye farklılık gösteren bireysel yönü vardır. Buna göre bireyin dilinden de (idyolekt) söz etmek yerinde olacaktır. Bir toplumda konuşulan dil, o dili konuşan insanların yetiştiği ve içinde bulunduğu çevreye, edindiği mesleğe, kültür düzeyine ve yaşına göre değişiklik göstermektedir. Bu şekilde ortaya çıkan diller özel dil veya grup dili adı altında değerlendirilir.

Tıp dili yanında hukuk dili,edebiyat dili,gazete dili,denizcilik dili gibi pek çok mesleğe ait özel diller vardır. Ayrıca diğer faktörlere göre de diller, köylü dili,teklifsiz dil, aydın dili, çocuk dili, yetişkin dili gibi çeşitli adlar altında da gruplandırılabilir.

Argo

Argo, bir toplumda belli kesimlerin kendi aralarında anlaşmayı sağlamak amacıyla kullandıkları özel bir dil veya dil grubudur. Argoda kullanılan sözcüklerin büyük bölümü Rumca, Ermenice gibi az bilinen yabancı dillerden alınır: mangiz 'para', aftas 'sevgili' gibi. Dilin kendi olanakları kullanılarak da argo sözler yapılır ve bunlar ortak dile katılabilir 'çalmak' için yürütmek, tırtıklamak, araklamak, hortumlamak, zula etmek gibi. Ayrıca ortak dilde geçen bazı sözcükler farklı anlamlarla argo sözlerde de kullanılır: bilezik 'kelepçe', inek 'çok çalışan (öğrenci)', angut 'anlayışı kıt olan kişi', okşamak 'dövmek' gibi

Ünite 2

TÜRK DİLİ

Türk dili, gerek tarihi dönemlerde gerekse bugün Doğuda Pasifik Okyanusu'ndan Batıda Baltık Denizi kıyılarına, Kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden Güneyde Basra Körfezi kıyılarına kadar uzanan coğrafi alanda konuşulmuş ve konuşulmaktadır..

Türk yazı dilini yazılış tarihleri belli olan Orhun Yazıtları'ndan (VIII. yüzyıl) itibaren takip edebiliyoruz. Fakat yazıldığı yıl kaydedilmemiş olan yazıtların bir kısmı belki daha eski yıllara aittir.

[hide]Orhun Yazıtları'ndaki dil yetkinliği de bu yazıtlarda işlenen dilin çok daha önceki yüzyıllarda yazı dili olarak kullanıldığını göstermeye yetecek türdendir.

Orhun Yazıtları'ndan daha eski bir döneme ait oldukları anlaşılan Yenisey Yazıtları ise çok fazla aşınmış oldukları için yeterli bir dilbilgisi vermekten uzaktır.

Türk dili, ilk yazılı ürünlerinden başlayarak Türkologlar tarafından üç dönemde ele alınıp incelenmiştir.

Türk dili VIII. yüzyıldan günümüze değin şu başlıklar altında gruplandırılmıştır:

- Eski Türkçe (VIII-X. yüzyıllar)
- Orta Türkçe (XI-XV. yüzyıllar)
- Yeni Türkçe (XVI. yüzyıldan bugüne kadar)

XI. yüzyıla kadar temelde ortak bir yazı diline sahip olan Türk dili, siyasi birliğin kaybedilmesi ve Türk topraklarının parçalanması nedeniyle giderek eski birliğini kaybetmiş ve bunun yerine bölgesel özelliklerin yazıya yansıdığı tarihi lehçeler gelişmiştir. Özellikle XIII ve XIV. yüzyıldan itibaren farklı yazı dilleri görülmeye başlamıştır. Türk dili konuşulduğu dil alanının doğu kolunda Karahanlı Türkçesi (XI-XII. yy) ile devamı Harezmi (XIV. yy) ve Çağatay Türkçeleri (XV-XIX. yy.), Güney-batı kolunda ise Eski Anadolu Türkçesi ve devamı olan Osmanlıca ile, Kuzey-batı kolunda da Kıpçak Türkçesi adları altında gelişimini sürdürmüştür.

Gerek tarihi lehçelerde gerekse bugün Türk dili ve lehçeleri arasındaki dil farklılığı genelde ses bilgisi düzeyinde kalmıştır. Gerçi yazıtlar dönemi için de bazı dil farklılıkları söz konusudur. Örneğin, Kül Tigin (732) ve Bilge Kağan (735) Yazıtları'nda birinci kişi adlı men iken Tonyukuk Yazıtı'nda (720-725) ben biçiminde geçmektedir. Yine XI. yüzyılda Orta Türkçe döneminin temel eseri olan Divanü Lûgatü't-Türk'te Kaşgarlı Mahmud, eseri için derlemeler yaptığı kendi dönemi Türk lehçeleri arasındaki farklılıklara da değinmiştir. Örneğin, "Oğuzlarla onlara yakın olanlar sözcükteki /t/ harfini /d/'ye çevirirler. Türkler (yani Karahanlı Türkleri) 'deve'ye 'tewey', bunlar 'devey' derler. " Türk dili, XV. yüzyıldan itibaren Doğuda Çağatayca, Batıda ise Osmanlıca olmak üzere genelde iki yazı dili olarak XX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

BAŞLICA TÜRK LEHÇELERİ

Türk dili bugün, yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti'nde (Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan) Türkiye Türkçesi, Azerbaycan, Türkmen, Özbek, Kazak ve Kırgız Türkçesi adları altında devlet dili olarak konuşulmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye'ye Ağustos-Aralık 1991 sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de eklenmiştir.

Türk Cumhuriyetleri dışında Türk halkının yaşadığı, dolayısıyla Türkçe'nin konuşulduğu özerk cumhuriyetler ve bölgeler de vardır. Bunlardan

Tatar, Başkırt ve Çuvaş Türklerinin bulunduğu İdil-Ural Bölgesi

Doğu Sibirya'da Kuzey Buz Denizi ile Baykal Gölü arasındaki Yakutistan

Altay Dağları ile Baykal Gölü arasındaki Altay, Hakas, Tuva ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Uygur Özerk Bölgesi en yoğunluklu nüfusa sahip olanlardır. Balkan ülkeleri ile Polonya, Ukrayna, Moldavya ve Avrupa'da, başta Almanya olmak üzere pek çok ülkede Türk toplulukları bulunmakta ve bütün bu alan içinde Türk yazı dili kullanılmaktadır.

1995 yılındaki verilere göre Türklerin dünyadaki toplam sayısı 190 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusa göre, Türk dili, konuşanlarının sayısı bakımından bugün dünya dilleri sıralamasında Çince, İngilizce, İspanyolca ve Hintçe'nin ardından beşinci sırada yer almaktadır. Günümüzde Türk halkları genelde Latin, Kiril ve Arap alfabesi olmak üzere üç alfabe ile yazmaktadırlar. 1990'dan beri Türk dünyası için başlayan yeni süreç içerisinde özellikle bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'nden bazıları Latin alfabesine geçme kararı almışlardır. Bu ülkelerde yeni alfabeye geçiş kademeli olarak uygulamaya konulmuş ve 1991'de Azerbaycan, 1993'te Özbekistan ve Türkmenistan, 1994'te de Karakalpakistan bu kararı almıştır.

XI. yüzyılda Divanü Lugati't-Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmut'tan başlayarak günümüze değin Türk dilinin pek çok gruplandırma denemesi yapılmıştır. Bu

Çuvaş Türkçesi

Eski Volga Bulgarları'nın torunu olan Çuvaşlar, Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Ayrıca İdil-Ural Bölgesi'ndeki öteki cumhuriyetlerde de Çuvaş toplulukları vardır. Bugün için toplam nüfusu yaklaşık 4 milyondur. Türk lehçelerinin gruplandırılmasında en başta kullanılan ölçüt 'r-z' ve 'l-ş' denklidir. Bu denklikle ortak Türk dilinden Çuvaşça adıyla bir kol ayrılmaktadır. Buna göre bütün Türk lehçelerindeki /z/ ve /ş/ sesleri Çuvaşçada /r/ ve /l/'dir. Bu özelliği ile ortak Türk dilinden ilk önce koptuğu anlaşılan Çuvaşça bugün Türk lehçeleri arasındaki anlaşılabilirlik bakımından en güç olanıdır.

Saha (Yakut) Türkçesi

Yakutlar, Türk dünyasının en kuzey-doğusunda yaşayan Türk halkıdır ve nüfusu 1 milyon civarındadır. Yakut Türkçesi, Türk lehçeleri arasında anlaşılabilirlik bakımından Çuvaş Türkçesi ile beraber en düşük oranı kapsamaktadır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Yakutçada %50 civarında Moğolcadan geçen alıntı sözcük bulunmasıdır.

Halaç Türkçesi

1968 yılında Alman Türkolog Doerfer tarafından keşfedilen Halaçça Orta İran'da yaklaşık 18.000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Türk lehçeleri arasında Ana Türkçeye kadar uzanan arkaik özellikleri en iyi şekilde koruyan Türkçe, Halaççadır.

Güney-batı (Oğuz) Grubu Türk Lehçeleri

Gagavuz Türkçesi

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ile birlikte Oğuz grubu Türk lehçelerinin batı kolunu oluşturmaktadır. Hristiyan olan Gagavuzların büyük kısmı, eskiden Baserabya adı verilen bugünkü Moldavya Cumhuriyeti'nin Güney Bölgesi ile Ukrayna Cumhuriyeti'nin Odesa Bölgesi'nde yaşamaktadır. Gagavuz Türkçesinde, Slav dillerinin etkisiyle cümle bilgisi bakımından Karay Türkçesi dışında öteki Türk lehçelerinde görülmeyen birtakım değişiklikler oluşmuştur.

Türkmen Türkçesi

Güney-batı Oğuz grubu Türk lehçelerinin doğu kolunu oluşturmaktadır. Türkmençe, bugün özellikle, Türkmenistan'da bunun dışında diğer Türk Cumhuriyetleri ile komşu ülkelerde yaklaşık 4 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi

Bu Türkçe, bugün Kuzey ve Güney Azerbaycan'da konuşulmaktadır. Ayrıca, Ermenistan ve Gürcistan'da da Azeri toplulukları bulunmaktadır. XIX. yüzyılda yayımlanmaya başlayan Ekinçi Gazetesi'nde çağdaş Azerbaycan Türkçesinin ilk ürünleri verilmeye başlanmıştır.

Türkiye Türkçesi

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve özellikle Balkan Devletleri ile Avrupa'daki Türk nüfus tarafından konuşulan Türkçedir. Bu Türkçe, Anadolu'da XIII. yüzyılda yazılı ürünlerini vermeye başlamıştır. 1928'de Atatürk'ün gerçekleştirdiği harf devrimine kadar Türkiye Türkçesi, Arap harfleriyle yazılmıştır.

Güney-doğu (Uygur) Grubu Türk Lehçeleri

Özbek Türkçesi

Büyük çoğunluğu Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan Özbekler'in yazı dili Çağatay Türkçesinin devamı niteliğindedir. Bugün 19-20 milyon kişi tarafından konuşulan Özbekçenin birçok diyalekti vardır.

Yeni Uygur Türkçesi

Uygurlar'ın büyük kısmı Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bunun dışında diğer Türk Cumhuriyetleri'nde de Uygurlar topluluklar halinde bulunmaktadır. "Doğu Türkçesi" olarak da adlandırılan Uygur Türkçesi Özbekçe gibi Çağataycanın devamıdır.

Kuzey-batı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçeleri

Kazak Türkçesi

Yaklaşık 10 milyon kişi tarafından konuşulan Kazakça, XIX. yüzyılın sonlarında yazı dili olmuştur. Dil özellikleri bakımından Kazakçanın diyalekti kabul edilen Karakalpak Türkçesi 1917'den sonra yazı dili yapılmıştır. Karakalpak Türkçesi, Özbekistan'a bağlı Karakalpak Özerk Cumhuriyeti'nde konuşulmaktadır. Kazak Türkçesini Kıpçak grubu Türk lehçelerinden farklı kılan özellik söz başı /y/ ünsüzünün /j/'ye değişmesidir. Bu gruptaki öteki Türkçelerde ise ortak Türkçe /y/ ünsüzü, bazı durumlarda korunmakta bazen de /c/'ye dönüşmektedir.

Tatar (Kazan) Türkçesi

Bu Türkçe, çoğunlukla İdil-Ural Bölgesi'nde Başkırt ve Çuvaşlara komşu olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaklaşık 7 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Çağataycayı yazı dili olarak kullanan Tatarlar (Kazan Türkleri) bu yüzyıldan sonra kendi lehçelerinde eser vermeye başlamışlardır. Tatar Türkçesi, ilk hecede geniş yuvarlak ünlüleri darlaştırmayı ve dar yuvarlak ünlüleri genişletmesi bakımından Başkırt Türkçesi ile benzerlik göstermektedir.

Başkırt Türkçesi

Sovyet Devrimi'nden sonra yazı dili olan Başkırt Türkçesini konuşanların nüfusu 2. 5 milyon civarındadır. Başkırtça yoğunluklu olarak güney Urallar Bölgesi'ndeki Başkırt Cumhuriyeti'nde konuşulmaktadır. Başkırtçanın yukarıda ortak yönünü açıkladığımız Tatarcadan farkı sözcük ve ek başı /s/ foneminin /h/'ye dönüşmesidir.

Nogay Türkçesi

Türk lehçeleri arasında Kazak ve Karakalpak Türkçelerine yakın olan Nogay Türkçesi, genelde Kuzey Kafkasya'da Stavropol Bölgesi'nde ve Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nde konuşulmaktadır. Bugün 300. 000 kişi tarafından konuşulan Nogay Türkçesi 1917'den sonra yazı dili olmuştur.

Karaçay-Balkar, Kumuk Türkçeleri

Karaçay Türkçesi bugün genelde Kuzey Kafkasya'daki Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi'nde 400. 000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Türkiye'de de küçük Karaçay toplulukları vardır. Dil özellikleri bakımından, Karaçay Türkçesine benzer başka Türk yazı dilleri Balkar ve Kumuk Türkçeleridir. Balkar Türkçesi, başlıca Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde 200. 000 kişi tarafından konuşulmaktadır. Genel olarak Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde 600. 000 kişi tarafından konuşulan Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçeleri gibi Sovyet Devrimi'nden sonra yazı dili olmuştur.

Karay Türkçesi

Türk toplulukları arasında Hazarlar döneminden başlayarak Museviliği kabul etmiş olan Karay (ya da Karayim) Türkleri küçük gruplar halinde Litvanya ve Ukrayna'da yaşamaktadır.

ANADOLU AĞIZLARI

Türkiye Türkçesi veya Türkçe denilince ilk olarak televizyon ve radyoda dinlediğimiz, gazete, kitap ve dergilerde okuduğumuz, İstanbul ağzına dayanan ortak dil (standart dil, yazı dili) akla gelir. Bu dil aynı zamanda edebi dilimizdir. Fakat Türkiye Türkçesi bununla sınırlı değildir. Çünkü yurdumuzun her köşesinde ortak dilden farklı özellikler sergileyen konuşma şekilleri yani ağız özellikleri vardır.

Türkiye sınırları dışında kalan Rumeli ve Balkan ile Kıbrıs Türk ağızları da Türkiye Türkçesinin ağızları olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni de gerek Kıbrıs gerekse Rumeli ve Balkanlar'da yerleşmiş olan Türklerin Anadolu kökenli olması ve böylece dil özelliklerinin de Anadolu ağızlarının bir uzantısı olarak değerlendirilmesidir. Anadolu ağızlarının sınırlarını çizmek son derece güçtür. Bu nedenle çoğu zaman genel özellikleri bakımından coğrafi bölgelere ayrılarak incelenmiştir. Fakat bu da sağlıklı bir tutum değildir. Çünkü birbirine komşu ilçe ve köylerin ağız özellikleri arasında farklılıklar olduğu gibi birbirinden uzak yerleşim birimleri arasında da benzerliklerin görülmesi bu konuda yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Ağız özellikleri, bir bölgeye bir kavmin farklı boylarının yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Anadolu ağızları da bu bölgedeki 23 Oğuz boyundan ileri gelmektedir. Ayrıca kimi zaman ağızlarda çeşitli Türk lehçelerinin izleri de tespit edilmektedir. Ağız özelliklerinin ortaya konulması o bölgedeki etnik yapının açıklığa kavuşturulması ile eş anlamlıdır. Örneğin, Kıbrıs Türk ağızı üzerine yapılan incelemeler Kıbrıslı Türklerin Konya, İçel, Antalya, Alanya gibi Güney Anadolu bölgelerinden geldiğini ortaya çıkarmış ve bu bilgiler arşiv belgeleri ile destek görmüştür.

Anadolu ağızları üzerine ilk çalışmalar XIX. yüzyılın ikinci yarısında A. Maksimov'la başlamıştır.

Türkiye'de bu yöndeki çalışmalar özellikle 1932'deki Türk Dil Devrimi'nden sonra gündeme gelmiştir.

Türkçenin yabancı sözcüklerden arındırılması ve yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkların giderilmesini amaçlayan bu çalışmalar için ilk olarak halk ağızı ya da eski metinlerdeki sözcüklerin tespiti çalışmalarına başlanmıştır.

1932-1934'teki derleme seferberliği sonucu 6 ciltlik Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi yayımlanmıştır. Ancak bu yayınlar ihtiyacı karşılayacak nitelikte olmadığından 1952 yılında derleme çalışmaları Türk Dil Kurumu tarafından yeniden başlatılmış ve sonuç olarak 12 ciltlik Derleme Sözlüğü yayımlanmıştır

Ünite 3

Söz varlığı: Bir dilin söz varlığını, o dilli konuşan insanların vücudundan, organlarından başlayarak onun en önemli gereksinimlerini oluşturan yiyecek ve içeceklerin adlarına, akrabalık ilişkilerini gösteren kavramlara ona yakın tarım hayvanlarına bitkilere renklere doğa olaylarına ait sözcükler ve temel eylemler oluşturur.

[hide]Sözcük sayısı: Genel sözlük niteliğindeki kaynaklar 70.000 dolayında sözcük içermektedir.

Türetme gücü

Türkçenin bilinen ve çözülmüş bulunan en eski ürünleri VIII.y'a ait olan bugün kuzey Moğolistan'da yer alan Orhun yazıtları ile onlardan daha eski olan Yenisey yazıtlarıdır

-Kaşgarlı Mahmut'un ünlü yapıtı DİVANI LÜGATİ TÜRK Türkçenin XI.yy daki zengin söz varlığını ortaya koymakta aynı zamanda Araplara Türkçeyi öğreten bir dilbilgisi ve ansiklopedi özelliğini taşımaktadır..

-Türklerin Malazgirt savaşı öncesi ve sonrasında Anadolu'ya geçerek beylikleri ve Osmanlı Devleti'ni

kurmalarıyla XIII.yüzyıl'dan başlayarak oluşan yeni yazı diline Eski Anadolu Türkçesi adı verilir.

-XV.yy sonlarına kadar süren bu dönemde önemlisanat ürünleri ve çeviriler ortaya konmuştur.

-Aşıkpaşanın Garipnamesi,

- Şeyyad Hamzanın Destanı Yusuf,

-İskendername,İşıkname gibi yapıtlarla Süleyman Çelebi 'nin günümüzde de okunan Mevlid- Dede Korkut Kitabı ile önemli çevirileri vardır.

Eski Anadolu Türkçesinden sonraki döneme genellikle Osmanlıca ve Yeni Türkçe adı verilir.

-Anadolu ağızlarında pek çok sözcük ve tamlama üretilmiştir.Yunus Emre gibi,Köroğlu,Karacaoğlu,Aşık Ömer,Pir sultan apdal gibi pek çok ozan halk dilinin bütün olanaklarından yaralandıkları gibi kendilerine özgü öğeler

ÜNİTE 4

ANLATIM BİRİMLERİ-1

SÖZCÜKLER

Dilimizde bir sözcüğün anlamlı en küçük parçasına sözcüğün kökü denir.Dilimizdeki sözcükler yapı yönünden 3ayrı özellik gösterir.

1.Basit yapılı sözcükler:

[hide]2.Türemiş yapılı sözcükler

3.Bileşik yapılı sözcükler

1.Basit yapılı sözcükler:Yapım eki almamış sözcüklerdir. Anlamlı olarak daha küçük parçalara bölünemezler. Çekim eki almış olmaları bu sözcüklerin yapılarını etkilemez.

Örnek: Düz, çok, dar, nal, ağaç, deniz, çanta, araba, kelebek, papat-ya...

TÜREMİŞ YAPILI SÖZCÜKLER

Aldıkları yapım ekleriyle yeni bir anlam kazanan sözcüklerdir.

Kök + yapım eki = Türemiş Kelime

Kök halindeki sözcük isim, sıfat, fiil, zamir, zarf olabilir.

Örnek: Sucu (isim + yapım eki)

Güzellik (sıfat + yapım eki)

Geliş (fiil + yapım eki)

Benlik (zamir + yapım eki)

Çokluk (zarf + yapım eki)

Eklerin köklere değişik anlamlar katması

Bir soruda birçok türemiş kelime verilip farklı olan soruluyorsa, türemiş kelimenin köküne bakılır ve hangi tür kökten türemiş olduğu tespit edilir.

Örnek: Geliş - Bakış - Bilgi - Gözcü arasında farklı olan "gözcü" sözcüğüdür, çünkü diğerleri fiilden, "gözcü" ise isimden türemiştir.

Kök ile türemiş sözcük arasında mutlaka anlam ilişkisi bulunmalıdır. Örneğin, "sucuk" kelimesi basit bir kelimedir, çünkü su + cuk olamaz, yani "su" ile "cuk" arasında anlam ilişkisi yoktur.

Türemiş kelime mutlaka bir adet yapım eki ile oluşmak zorunda değildir. Kök kelime birden çok yapım eki alabilir. Türemiş sözcük çekim eki alacaksa, çekim eki yapım ekinden sonra gelir.

Örnek: "Koş + u + cu + lar" sözcüğü 2 yapım, 1 çekim eki olmak

Kök Y.E.Y.E .Ç.E. üzere toplam 3 ek almıştır.

"Gör + üş + me + z + mi + y + di + niz"

Kök Y.E. Olum-

suzluk

eki

Ç.E.

sözcüğü 1 yapım eki, 5 çekim eki almıştır.

Not: Dilimize yabancı dillerden gelen sözcükler, geldikleri dilde türemiş de olsalar, basit sözcükler sayılmalıdır.

* Faaliyet, televizyon, mesuliyet, fotoğraf...

Ancak, bu tür sözcükler Türkçe yapım ekleri alıp türemişlerse birer türemiş sözcük sayılırlar.

* Televizyoncu, mesuliyetli, fotoğrafçı...

BİLEŞİK SÖZCÜKLER

En az iki sözcüğün tek bir anlam verecek şekilde kaynaşıp birleşmesiyle oluşan sözcüklerdir. Aralarına bir ek veya başka bir sözcük girmez. Tek sözcük gibi görev yaparlar. Bitişik yazılırlar. Yapıları bakımından çoğu kez isim ya da sıfat tamlaması bazen de cümle biçiminde görülürler. (Bunların örneklerini "Bileşik İsimler" konusunda geniş olarak göreceğiz.)

Bileşik sözcükler oluşmaları bakımından üçe ayrılırlar:

1. Anlam Kayması Yoluyla Oluşan Bileşik Sözcükler:

Bu tür bileşik sözcüklerde, sözcüklerden biri ya da ikisi birden temel anlamlarından uzaklaşırlar.

Örnek: Sigaraböreği (1. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Anayol (1. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Serçeparmak (1. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Denizanası (2. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Ayakkabı (2. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Yerelması (2. sözcükte anlam kayması olmuş.)

Karafatma (İkisinde de anlam kayması olmuş.)

Keçiboynuzu (İkisinde de anlam kayması olmuş.)

Hanımeli (İkisinde de anlam kayması olmuş.)

2. Ses Değişikliği Yoluyla Oluşan Bileşik Sözcükler:

İki sözcüğün, birleşme esnasında bir ses değişikliğine uğramasıyla oluşmuşlardır.

Örnek: Red+etmek = reddetmek (ses türemesiyle)

Zan+etmek = zannetmek (ses türemesiyle)

Al+vermek = alivermek (ses türemesiyle)

Yap+bilmek = yapabilmek (ses türemesiyle)

Yaz+durmak = yazadurmak (ses türemesiyle)

Düş+yazmak = düşeyazmak (ses türemesiyle)

Kahve+altı = kahvaltı (ses düşmesiyle)

Ne+için = niçin (ses düşmesiyle)

Posta+hane = postane (ses düşmesiyle)

Cuma+ertesi = cumartesi (ses düşmesiyle)

Hasta+hane = hastane (ses düşmesiyle)

Seyir+etmek = seyretmek (ses düşmesiyle)

Sütlü+aş = sütlaç (ses değişmesiyle)

Güllü+aş = güllaç (ses değişmesiyle)

3. Sözcük Çeşidi Değişmesi Yoluyla Oluşan Bileşik Sözcükler:

Tek başlarına eylem bildiren sözcüklerin (yani fiillerin) birleşerek, varlık adına dönüşmesiyle oluşmuş bileşik sözcüklerdir.

Örnek: Kaptıkaçtı (taşıt), biçerdöver (makine), gecekondü (ev)...

Bileşik Sözcüklerle İlgili Önemli Bilgiler:

Bazı yabancı kökenli yer isimlerini bileşik sözcük zannetmemek gerekir. Örneğin, "Ankara" kelimesini An + kara şeklinde parçalayamazsınız. "Anadolu" kelimesi de Ana + dolu değildir; "Anatolia" sözcüğünün değişikliğe uğramasıyla oluşmuştur.

Bileşik sözcükler de yapım eki alarak türeyebilirler.

Örnek: Dedikoducu, yağlıboyacı, özverili, ayakkabıcı

ÜNİTE 5

CÜMLELER

Bir duyguyu, düşüncüyü, isteği, haberi, durumu, olayı vb. ifade etmek için kurulan ve kendi içinde anlam ve yargı bütünlüğü olan sözcüğe veya söz dizisine cümle denir.

Cümlelerin genel özellikleri

Düz cümlelimizin temel kurallarından biri yardımcı öğelerin önce, temel öğelerin sonra

gelmesidir. Dilin işleyişini yönlendiren bu temel kuraldır. Bütün sözcük

öbekleri, tümcede sözcüklerin dizilişi bu kurala göre olur. [hide]Yüklem de

cümlelerin temel ögesi olduğu için genellikle sonda bulunur. Yüklemi

sonda bulunan cümleye, kurallı ya da düz cümle adı verilir.

Yarın size geleceğim.

Ne zaman bir köysü duysam şairliğimden utanırım

Devrik cümle Öğeleri dilin dil bilgisi kuralları dâhilinde genel kurala uygun sıralanmamış cümle.

Ne diyeceksin bu konuyla ilgili

Görüyorum seni

Dilimizde özellikle belirtilmek istenen öğeler, yüklem önüne getirilir.

Atatürk Samsun'a 1919 da çıktı.

Eksilteli cümle:Yüklemi söylenmemiş cümlelere denir.

Toprağı taşlı yerden (olacaksın)kızı kardeşli yerden (olacaksın)

Ara söz: Örneklerde de görüldüğü gibi "ara söz, ara cümle" iki virgül ya da iki tire işareti arasında kullanılır.Temel cümlelerin tamamlayıcısı, bazen de bir öğenin açıklayıcısı durumunda olan ve diğer cümle öğeleri arasına giren "sözcük, sözcük grubu yada cümleler" dir.

*Cümleden çıkarıldıklarında, cümlelerin anlamında bir değişme olmaz. Anlatım bozulmaz. Ancak, anlamda bir daralma olabilir.

*Eğer bir öğenin açıklayıcısı durumundaysalar, açıkladıkları öğeden sonra gelirler. Açıkladıkları öğe ile aynı öğelik görevini üstlenirler.

İstanbul'u, doğup büyüdüğüm şehri, çok özledim.

(Ara söz Nesneyi açıklamaktadır.)

Ahmet'i –dayımın oğlunu- yıllardır görmüyorum.

(Ara söz Nesneyi açıklamaktadır.)

İki arkadaşım –Ahmet ve Hasan- dün yola çıktılar.

(Ara söz Özneyi açıklamaktadır.)

Vatanıma, canım Anadolu'ma, çok şeyler borçluyum.

(Ara söz Dolaylı Tümleci açıklamaktadır.)

İç cümle: Bir cümle içinde tümleç gibi kullanılan başka bir cümle, iç tümce:

Eylem cümlesi: "Yüklemi çekimli bir eylem ya da eylem grubu olan cümlelerdir. Her türlü hareket iş, oluş eylem cümleleriyle karşılanır. Bu nedenle eylem cümleleri, ad cümlelerine oranla daha fazla kullanılır.

Örnek : Bir adım daha yaklaşıncaya tanıdım.

Anlattığı fıkralarla çocukları güldürdü.

Bakan, aylıklar yılbaşından önce verilecektir, dedi."

Ad (isim) Cümlesi : Yüklemi eylemle çekimlenmiş bir ad ya da ad soylu sözcüğün bulunduğu cümlelerdir

Örnek : Bu yaşlı kadın, olayın tek tanığıymış.

Çalışmak, başarının temelidir.

Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır.

Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır.

Ekeylem: Master olarak bir anlamı olmayan, isim ve isim soylu sözcüklere gelerek onları cümlede yüklem olarak kullandıran ve çekimlenmiş fiillere gelerek birleşik çekimli fiiller oluşturan “imek” fiiline denir.

Bu fiilin dört basit çekimi bulunur. Basit çekimli durumda sadece isim soylu sözcüklerde bulunur. Üç bildirme (haber), bir dilek kipi bulunan bu fiilin çekimini şu şekilde gösterebiliriz.

a. Bilinen Geçmiş Zaman (idi)

Öznenin önceden içinde bulunduğu bir oluşu bildirir.

Öğrenciydim (Öğrenci idi - m)

Öğrenciydin

Öğrenciydi

Öğrenciydik

Öğrenciydiniz

Öğrenciydiler

Sadece isme değil zamire, edata, tamlamalara da eklenebilir.

“Seni buraya çağıran bendim.” cümlesinde zamire,

“Dün biraz rahatsız gibiydi.” cümlesinde edata,

“Elinde taşıdığı paket, düşün hediyesiydi.” cümlesinde isim tamlamasına,

“Yeni aldığım ev bahçeli bir evdi.” cümlesinde sıfat tamlamasına gelerek onlara zaman anlamı kazandıran “-di” ekleri hep ekfiildir.

b. Öğrenilen Geçmiş Zaman (imiş)

Öznenin başkasından duyulan bir oluş içinde bulunduğunu gösterir.

Doktormuşum (Doktor imiş - im)

Doktormuşsun

Doktormuş

Doktormuşuz

Doktormuşsunuz

Doktormuşlar

Bu da zamire, edata vs. eklenebilir.

c. Şart Kipi (ise)

Hastaysam (Hasta ise - m)

Hastaysan

Hastaysa

Hastaysak

Hastaysanız

Hastaysalar

şeklinde çekimlenir ve isim soylu söcüklere şart anlamı yükler.

d. Geniş Zaman

Bu zaman çekiminde ekfiil diğer çekimlerinde olduğu kadar belirgin değildir. Diğerleri, eklendiği

sözcükten “idi”, “imiş”, “ise” diye ayrılabilceğı halde, geniş zamanda ayrılmaz.

Ben şair - im

Sen şair - sin

O şair(dir)

Biz şair - iz

Siz şair - siniz

Onlar şairler(şairdirler)

“Sensin beni hasta eden.” cümlesinde zamire,

“Sen tam bana göresin.” cümlesinde edata,

“Elmaların en iyisi Amasya elmasıdır.” cümlesinde isim tamlamasına gelmiş ve onları yüklem yapmıştır.

CÜMLEDE ANLAM ÖZELLİKLERİ

Soru cümleleri: Bir duygu veya düşüncüyü soru yoluyla açıklayan cümlelere soru cümlesi denir.

BİLDİRME CÜMLELERİ Uygu ve düşüncelerimizi ya da herhangi bir konuyu açıklamak istediğimiz zaman bildirme cümleleri kullanırız.

İSTEK CÜMLELERİ: İsteklerimizi belirtmek için istek cümleleri kurarız, istek cümleleri istek, gereklik, dilek-koşul ve emir kipleri ile kurulur:

Yarın hep birlikte yemeğe gidelim. (İstek)

Bu işi bir an önce çözüme kavuşturmalıyız. (Gereklik)

Akşam bize gelersen seninle ders çalışırız. (Dilek-koşul)

Derslerine çok çalış, iyi insan ol, kimseye kötülük yapma! (Emir)

EMİR CÜMLELERİ :Bir işin başkaları tarafından yapılmasını istemek, bir dilekte bulunmak ya da öğüt vermek için genellikle emir cümleleri kullanılır:

Hemen buraya gel! (Emir)

Kötü insanlarla arkadaşlık yapma! (Öğüt)

Tanrı yardımcın olsun! (Dilek)

ÜNLEM CÜMLELERİ: Bir sevinci, korkuyu, şaşkınlığı, heyecanı anlatan cümlelere ünlem cümleleri denir:

İmdat, imdat! Bahçede kocaman bir yılan var! Baba! Baba! demek sen hâlâ yaşıyorsun!

Ünlem cümleleri – yargılı veya yargısız- beğenme, korkma, üzülme, sevinç, pişmanlık, tikslenme gibi çeşitli duyguları anlatır. Senin için yaptıklarımıza yazıklar olsun! (Pişmanlık)

Ne garip bir yer! (Şaşkınlık)

Ah, ne günlere kaldık! (Üzüntü)

Öf, ne kötü koku! (Tikslenme)

Doğrusu sesi harikaydı! (Beğenme)

Eyvah, perdeler tutuşacak! (Korku)

Hey, buraya gel! (Seslenme)

CÜMLENİN YAPI ÖZELLİKLERİ

Basit cümle: İçerisinde tek yargı, tek fiil, dolayısıyla isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümledir.

Başka bir cümleye bağlanmaz, yani bağımsız bir cümledir. Tamamladığı ya da onu tamamlayan bir cümlecik yoktur.

Yarın akşam maç yapacaklar.

Zayıf kolları kirli tunç rengindeydi. Tekrar başını kaldırdı. Gökle denizin birleştiği dumandan çizgiye baktı.

***** yaz aylarını geçirmek için deniz kenarlarına, kırlara tepelere kaçanlar, şimdi birer birer kışlıklarına dönüyorlar.

®Bazı dil bilimcilere göre içerisinde yüklem dışındaki isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil bulunan cümleler de basit cümledir; bu kelimeler ve kelime grupları yargı bildirmezler.

Rüzgâr, denizin yüzünü pürüzlendirerek küçük savaşlar yaratıyordu.

Birden köşe başından, iki karayağz atın çektiği bir fayton peyda oldu.

2. Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile onun anlamını tamamlayan en az bir yan cümlecikten meydana cümlelerdir.

Yani yapısında birden fazla cümle bulunduran cümlelerdir.

Temel cümleyle yan cümlelerin bir araya geliş şekillerine göre birleşik cümleler çeşitlere ayrılır.

a. Girişik Birleşik Cümle

Bu tür cümlelerde yan cümlecik temel cümlecğin herhangi bir ögesi olabildiği gibi, bir ögenin parçası da olabilir.

Girişik birleşik cümleler, fiilimsilerle ve çekimli fiillerle kurulur.

Havaların ısınması / tatil düşkünlerini sevindirdi. Özne

Çadırları çalanlar / bulunamadı. Sözde özne

Evlerin ne zaman biteceğini / bilmiyoruz. Nesne

Yarın / bir tanıdığa / gideceğiz. Dolaylı tüml.

Babasını karşısında görünce / çok sevindi. Zarf tüml.

Havalar soğuduğundan / artık dışarı çıkmıyor. Edat tüml.

Ellerim takılırken / rüzgarların saçına

Asıldı arabamız bir dağın yamacına,

b. İç İçe Birleşik Cümle

Bir temel cümleyle, herhangi bir sebeple onun içinde kullanılan bir yardımcı cümleden oluşan cümlelerdir.

Yardımcı cümle de temel cümle gibi bağımsız bir cümle yapısındadır.

Asıl yargı sonda bulunur.

]Yardımcı cümle nesne olarak kullanılabilir. Alıntı hâlinde.

Adam, / "Kartınız geçerli değil." / demez mi?

Şark için "Ölümün sırrına sahiptir." derler.

]Yardımcı cümlelerin yüklemi "de, zannet-, san-, bil- gör-, görün-, farzet-, düşü-" fiillerinin çekimli şekli olabilir.

"Seni göremedim diye bu bahar

İçimde bin türlü duygunun isyanı var."

Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan

"Savaşı önce kendime karşı kazanmalıyım." diye düşündü.

]Yardımcı cümle ana cümle içinde bir isim tamlamasının tamlayanı olarak bulunabilir.

Iraklardan bir dondurmacının "Vişnelim var, kaymaklım" nidası titreyerek dağılıyordu.

Artık "Ev alma komşu al." atasözünün hükmünün kalmadığına inanıyorum.

]Yardımcı cümle edat grubu olabilir.

Gönül Anadolu'da Yunus Emre'nin "Taştın yine deli gönül / Sular gibi çağlar mısın" gibi mısralarıyla şahlanır.

c. İlgî Cümlesi

Temel cümlelerin herhangi bir ögesi olan veya bir ögenin açıklayıcısı olan yan cümlecğin, bağı bulundğı veya açıkladığı ögeye "ki" bağlacıyla bağlanması sonucu ortaya çıkan cümleye ilgi cümlesi denir.

Bu cümlelerde ki atılarak yan cümlecğin hangi ögeye bağı olduğu görülür.

Cümle dışı unsurlar konusunda anlatıldı.

Muhsin, / ki öğrencilerimizdendir, / böyle bir şey yapmaz.

Öğrencilerimizden olan Muhsin...

Dün gece, / ki oradaki son gecemizdi, / çok eğlendik.

Oradaki son gecemiz olan dün gece...

d. Şartlı Birleşik Cümle

Bir temel cümle ve onun şartı olan bir cümleden oluşan birleşik cümlelerdir.

Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez; ana cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme yönlerinden tamamlar. Onun zarfı olarak kullanılır.

Hava güzel olursa / yarın pikniğe gideriz.

Çanakkale'yi de gezerdik, / vaktimiz olsaydı.

Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.

"Havaya bakarsam hava alırım

Toprağa bakarsam dua alırım

Topraktan ayrılısam nerde kalırım

Benim sadık yarım kara topraktır.”

Artık demir almak günü gelmişse zamandan

Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

®Bazı kalıplaşmış şart cümleleri özne veya nesne de olabilir.

Ne yapsa faydasız.

İstek bildiren şart eki bağımsız cümle kurar. Ancak istek ifadesinde de yargının kuvvetli olmadığı sezilmektedir.

Bir gün çıkıp gelsen, vursan kapıma

Atılsan boynuma kollarını açarak

Otursan dizlerime yaramaz bakışlarla

Konuşsan yine öyle yarım yamalak. (YBB)

3. Sıralı Cümleler

Bağımsız cümlelerin, aralarındaki anlam ilgisinden dolayı virgülle veya noktalı virgülle birbiri ardına sıralanmasıyla oluşan cümleler topluluğudur.

En az iki cümleden oluşur.

“Yağız atlar kışnedi, / meşin kırbaç şakladı, /

Bir dakika araba yerinde durakladı.

Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar, /

Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar...”

“Gök sarı, / toprak sarı, / çıplak ağaçlar sarı...

Arkada zincirlenen yüksek Toros dağları,”

“Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu, /

Gökler bulutlanıyor, / rüzgar serinliyordu.”

Sarı çiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı.

Bu, asırlardan beri böyle olagelmmişti, asırlarca da böyle dürüp gidecekti.

Sıralı cümlelerin bütün öğeleri ayrı olabildiği gibi bazıları ortak da olabilir.

Otobüs her zamanki gibi yine geç geldi; / biz de derse geç kaldık.

Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır. Özne ortak.

Mallarımızı önce çaldılar, sonra geri bize sattılar. Özne ve nesne ortak.

Merdivenleri kardeşin yıkasın, sen de sil. Nesne ortak.

İnatçı adama dil döküyor, sürekli yalvarıyordu. Özne ve dolaylı tüm.

4. Bağlı Cümle

Aralarındaki ilgiden dolayı birbirlerine bir bağlaçla bağlanan cümlelerdir.

Bağlaçlar cümle ögesi değildir.

İkiye ayrılır.

1. “ki”li Bağlı Cümleler

Farsça “ki” bağlacıyla birbirine bağlanan bağımsız cümlelerden oluşur.

Yardımcı cümle ana cümleyi genellikle nesne ve zarf göreviyle tamamlar.

Ana cümle başta, yardımcı cümle sonra bulunur. Bu sıralanış, Türkçe cümle yapısına aykırıdır.

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta.

“Gönlüm isterdi ki mazini dirilten sanat

Sana tarihini her lâhza hayal ettirsin.”

(Gönlüm, mazini dirilten sanatın sana tarihini her lâhza hayal ettirmesini isterdi.)

]Yardımcı cümlelerin başta, ana cümlelerin sonda kullanıldığı cümleler de vardır. Burada da yardımcı cümle zarf görevindedir.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi.

(Büyük olduğun için kanın tevhidi kurtarıyor.)

Kırk elli adım uzaklaşmıştı ki iki iri kanadın havada çarpışmasından çıkan boğuk bir gürültü işitti.

(İki iri kanadın havada çarpışmasından çıkan boğuk bir gürültü işittiğinde kırk elli adım uzaklaşmıştı.)

]Bu tür cümlelerde “ki” bazen düşebilir. Cümle, okuyanın, dinleyenin muhayyilesine bırakılır.

Darıldı diye o kadar korktum ki... (anlatamam)

Not: “ki” edatının şüphe kattığı cümleler bağlı cümle değildir.

Düşler mi ki şu burcu burcu kokan havada

Renk mi ki üzerimde akaduran bu nehir?

2. Diğer Bağlaçlarla Kurulanlar

“ve, veya, ya da, fakat, ama, lakin, hâlbuki, ne.....ne, meğer...” edatlarıyla birbirine bağlanan bağımsız cümleler topluluğudur.

Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi.

Çocukluk günlerini hatırladı ve gözlerinde iki damla yaş belirdi.

Okumayı bilmiyor veya numara yapıyor.

“Ne doğan güne hükmim geçer

Ne hâlden anlayan bulunur.”

Bu ev güzel, temiz, her şeyi yerinde bir ev; / ama / Şinasi Bey'in istediği ev değil.

"Yatsam, acaba uyuyabilir miyim?" diye düşündü, yatıp da uyuyamamaktan korktu; / ama / korktuğu başına gelmedi. Sabaha kadar yattı, hem de uyudu.

Burnu biraz basıkça, / fakat / gözleri derin ve güzel; alını küçük ve dar, / fakat / saçları altından bir duman gibi yumuşak ve seyyal; dişleri biraz eğri, / fakat / dudakları çilek gibi küçük, toplu ve yuvarlak... Güzel değilse bile çirkin hiç değil.

Onun bu sözlerinin samimî olduğuna hiç şüphe etmediler / ve / bir çocuk ruhu kadar temiz ruhundan gelen nutuklarını sessizce dinlediler.

Dün resim yapmadı / da / maça gitti.

Gönlümle oturdum da hüznlendim o yerde.

]Bağlı cümlelerin bir kısmında yüklem kipi ve şahsı aynı, bir kısmında farklıdır.

Hava bulutlu ve durduğumuz tepe rüzgârlı idi.

Ayakkabılarını ayağına geçirdi ve kendini sokağa attı.

İstediğiniz evrakları getireceğim, fakat okuyabileceğinizi sanmıyorum.

Ben saatinde gelmiştim, ama o henüz ortalıkta yoktu.

]Unsurların biri veya birkaçı ortak olan bağlı cümleler de vardır.

Ya okumayı bilmiyor ya numara yapıyor.

Sonuç

Bir cümle, yapı bakımından basit, birleşik, bağlı, sıralı cümlelerden ancak birine dahil olabilir. Birleşik, bağlı ve sıralı cümleleri oluşturan cümleler de ayrı ayrı basit, birleşik, sıralı veya bağlı olabilir.

Gündüzleri onların sesleriyle o kadar dolmuş olurdum / ki / rüyamda yahut uykumun içinde hâlâ bunları duyardım ve hep bunları tefsir etmek isterdim.

Çeşidi: "ki"li bağlı cümle

Yardımcı cümle: basit:

Gündüzleri onların sesleriyle o kadar dolmuş olurdum

Ana cümle: bağlı:

rüyamda yahut uykumun içinde hâlâ bunları duyardım / ve / hep bunları tefsir etmek isterdim.

Ana cümleyi oluşturan cümlelerin her biri: basit:

rüyamda yahut uykumun içinde hâlâ bunları duyardım

hep bunları tefsir etmek isterdim.

Örnekler

Öğle yemeğinden sonra sinirlerim uyuştı, ufak bir uyku kestireyim diye kompartımda uzandım.

Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana

Yine bir şey yapabildim diyemem hatıranı

Medeniyet öyle kuvvetli bir ışıktır ki ona bigâne olanları yakar, mahveder.

ÜNİTE 6

YAZIM KURALLARI

YAZI VE YAZIM

Bir dilin seslerinin gösteren ve belli bir sıra ile belirlenen harflerin tümüne o dilin alfabesi denir.

Dilin sözcüklerin doğru olarak yazıya geçirilmesini sağlayan ortak yazma biçimine yazım (imla)denir.

YAZIM İLKELERİ

[hide]Yazım konusu okuyup yazan herkesi ilgilendirir. Bunu için yazım kuraları kolay kavranıp kolay uygulanabilir nitelikte olmalıdır.

TEMELYAZIM KURALLARI

BÜYÜK HARFLERİN KULLANILIŞI

1. Her cümle'nin ilk harfi büyük yazılır:

— Sabah sekizde kalktım.

2. Şiirde her dizenin ilk harfi büyük yazılır:

— Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.

3. Yazı başlıklarındaki her sözcük büyük harfle başlar. Başlıkların sonuna nokta konmaz. Bağlaç ve ilgeçler varsa küçük harfle başlar:

Coğrafi Bölgeler, Leyla ile Mecnun, Sen ve Ben, Gel de Yanma...

Başlıkların sonuna ünlem (!) ve soru işareti dışında işaret konmaz.

Başlığın tümü büyük harfle yazılacaksa bağlaç ve İlgeçler de büyük harfle yazılır.

GURUR VE İNTİKAM

4. Mektuplarda ve resmî yazışmalarda hitapların ilk sözcüğü büyük harfle başlar:

Değerli arkadaşım, Sevgili kardeşim, Aziz dostum...

5. Özel adlar kısaltılınca her sözcüğün ilk harfleri alınarak büyük harfle başlar. Diğer kısaltmalar küçük harfle başlar:

MEB, TRT, vs., cm..

Özel adların kısaltmalarına getirilen ekler kesme işareti ile ayrılır ve kısaltmanın okunuşuna göre getirilir:

TDK' ye , TRT'nin...

6. Yön adları küçük harfle başlar:

Rüzgar, güneydoğudan esiyor.

Ancak, özel adlarla birlikte kullanılan yön adları, bölge adı olarak kullanılırsa büyük harfle başlar:

Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Asya İç Anadolu, Yakın Doğu...

7. Yer adlarında ilk addan sonra gelen deniz, nehir, göl, dağ, boğaz vb. tür bildiren ikinci adlar küçük harfle başlar:

Meriç nehri, Alp dağları, Marmara denizi...

Ancak, ikinci sözcük özel ada dahil ise ve ikisi birden kastedilen kavramı karşılıyorsa, ikinci ad da büyük harfle başlar.

Çanakkale Boğazı, Van Gölü, Konya Ovası...

8. Özel adlar büyük harfle başlar:

a. İnsan adları ve bunlarla birlikte kullanılan unvanlar, saygı sözleri büyük harfle başlar:

Ali Bey, Doktor Ayşe, Genç Osman...

Akrabalık bildiren adlar ise küçük harfle başlar:

Funda teyzemi çok severim.

b. Bölge, ülke, devlet ve kıta, kasaba, köy, il, ilçe, semt, mahalle ... adları büyük harfle başlar:

Asya, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Akdeniz Bölgesi, Ankara, Akçaköy, Gazi Mahallesi...

c. Ulusal ve dinî bayramların adları büyük harfle başlar:

Cumhuriyet Bayramı, Ramazan Bayramı...

Bayram niteliği kazanmış günlerin adları da büyük harfle başlar:

Anneler Günü, Öğretmenler Günü...

ç. Dil adları büyük harfle başlar. Ancak bu adlara eklenen çekim ekleri kesme işaretiyle ayrılmaz:

Türkçenin, Almancayı, ...

d. Din, mezhep ve tarikat adları büyük harfle başlar. Ancak bu adlara getirilen çekim ekleri kesme işaretiyle ayrılmaz:

Hristiyanların, islâmın, Bektaşîlerden ...

e. Kurum, kuruluş, makam, iş yeri, dernek adları büyük harfle başlar:

Kanarya Sevenler Derneği, Türk Dil Kurumu, Yeşil Market...

f. Gezegen adları büyük harfle başlar:

Mars, Uranüs ...

Ancak, güneş, dünya ve ay sözcükleri coğrafi terim olarak kullanılırsa büyük harfle, diğer durumlarda küçük harfle başlar:

Ay, Dünya'nın uydusudur. Bu ne biçim dünya.

g. Kitap, dergi, gazete adları büyük harflerle başlar:

Mavi ve Siyah, Gösteri, Milliyet...

h. Yasa, yönetmelik, antlaşma, savaş adları büyük harfle başlar:

Türk Medeni Kanunu, Sınıf Geçme Yönetmeliği, Ankara Antlaşması, Kurtuluş Savaşı...

ı. Müze, saray, harabe, köprü, anıt adları büyük harfle başlar:

Resim-Heykel Müzesi, Topkapı Sarayı, Boğaziçi Köprüsü, Zafer Anıtı...

i. Hayvanlara özel olarak verilen adlar büyük harfle başlar:

Minnoş, Karabaş, Sarıkız...

KESME İŞARETİNİN KULLANIMI

1. Kullanıldığı Yerler:

a. Özel adlara getirilen ad durum ekleri kesme işareti ile ayrılır:

Ankara'yı, Türkiye'den, MEB'in ...

b. Özel adlara getirilen ile sözcüğü birleşik olarak yazıldığında kesme işaretiyle ayrılır:

Ali'yle, Kıbrıs'la ...

c. Özel adlara getirilen ek-eylemler kesme işaretiyle ayrılır:

Şehmuz'dur, Ali'ymiş, Ayşe'ydi...

ç. Özel adlara getirilen iyelik ekleri kesme işaretiyle ayrılır:

Ali'm, Türkiye'miz, Burhan'ımız ...

d. Özel adlara getirilen tamlama ekleri kesme işaretiyle ayrılır:

Çan'ın kalemi, Türkiye'nin sınırları...

e. Bir harf veya ekten sonra gelen ekleri ayırmak için kesme işareti kullanılır:

a'dan z'ye ... -ki'nin ...

f. Sayılara getirilen ekleri ayırmada kesme işareti kullanılır:

3'üncü, 1925'te, saat 7'de...

DÜZELTME İŞARETİNİN (^) KULLANIMI

Düzeltilme işareti (^) yalnızca anlamdaki belirsizliği ortadan kaldırmak gerektiği durumlarda kullanılır.

Düzeltilme işaretini özel adlarda yada yazımı devletçe benimsenmiş yer adlarında görürüz.

Arapça bi- ile Farsça bî- ön eklerini ayırmak için kullanılır; bîçâre (çaresiz), bîtaraf (tarafsız), bîvefa (vefasız); bihakın (hakkı ile), bizatihi (kendiliğinden), bilumum (bütün, hepsi).

SAYILARIN YAZIYLA GÖSTERİLMESİ

A) Herhangi bir anlatım türünde (roman, öykü, deneme, mektup) kesinlik anlamı önem taşımayan sayılar, yazıyla gösterilir.

Örnek :

Bu kitabı yazalı beş yıl oldu.

Bahçede dört beş çocuk oynuyordu.

B) Kesinlik anlamı önem kazanan konularda, bilimsel yazılarda sayılar rakamla gösterilir.

Marmaris'te 2000 hektar orman yandı.

Baktım, termometre 30 dereceyi gösteriyordu.

C) Çok sıfırlı sayıların ana sayılardan sonraki basamakları yazı ile gösterilebilir .

Örnek :13 milyar, 20 trilyon

UYARI : Çek ve senetlerde sayı basamakları bitişik yazılır.

BİLEŞİK SÖZCÜKLERİN YAZIMI:

A) Kurallı (özel) bileşik eylemler daima bitişik yazılır :

Örnek :Gidedur (mak), bakıver (mek), öleyaz (mak)

B) Yardımcı eylemlerle kurulan bileşik eylemlerde :

] Birleştirme sırasında ad soylu sözcükte herhangi bir ses düşmesi veya ses türemesi olmuyorsa ayrı yazılır : Örnek : Terk et(mek), pişman ol(mak)

] Birleştirme sırasında ad soylu sözcükte bir ses düşmesi ya da ses türemesi meydana gelirse bitişik yazılır. Örnek : seyir- seyret(mek), kahr- kahrol(mak), his-hisset(mek)

C) İki ya da daha çok sözcükten oluşmuş yerleşim merkezi adları bitişik yazılır : Örnek:Bahçelievler, Sivrihisar, Çanakkale

D) Bir heceli sözcüklerin başına geldiği bileşik sözcükler bitişik yazılır :

Örnek :İlkbahar, Akdeniz, Önsöz, İlknur

E) Sıfat ya da ad tamlaması biçiminde oluşmuş ve öylece kalıplaşmış olan bileşik sözcükler bitişik yazılır :

Örnek :Sivrisinek, Atakule, Topkapı, Beşevler

YABANCI SÖZCÜKLERİN YAZILIMI

*Yabancı dilden Türkçe'ye geçen sözcüklerin ilk iki ya da son iki harfi ünsüz ise aralarına ünlü harf gelmemesine dikkat edilir.

ÖRNEK:Kreş-Prova-Staj

*Yabancı sözcüklerdeki "g" harfi "ğ" harfine dönüştürülemez.

Program,biyografi

İstisna: *Yerleşmiş bazı sözcüklerde bu kurala uyulmaz.

ÖRNEK:Coğrafya,fotoğraf

Bazı yabancı özel adlar ses değişikliğine uğrayarak dilimize yerleşmiştir

Londra,Napolyon

"-DE" EKİ VE "DE" BAĞLACININ YAZILIŞI

Hal eki olan "de" kelimeye bitişik yazılır. Özel isimlerin sonuna geldiğinde kesme işaretiyle ayrılır. Kendisinden önce gelen kelimenin son ünlüsüne göre büyük ünlü uyumuna uyar.

Ayakta durmaktan canım çıktır.

Otomobil bozulunca yolda kalmışlar.

Yurtta sulh cihanda sulh!

Dolabın anahtarı Ali'de olmalı.

Bağlaç olan "de" ayrı yazılır. Kendisinden önce gelen kelimenin son ünlüsüne göre büyük ünlü uyumuna uyar.

Onları da gördünüz mü?

Kerem de çalışmasını tamamlamış

"-ki" EKİ ve "ki" BAĞLACININ YAZIMI

Ek olan "-ki" ünlü uyumuna uymaksızın kendinde önce gelen kelimeye bitişik yazılır:

Bu sayfadaki yazıyı okudunuz mu?

Bağlaç olan "ki" ayrı yazılır:

Olmaz ki!

Böyle de yatılmaz ki!

Atatürk diyor ki: ...

"Ki" bağlacı bazı kelimelerle zamanla kalıplaştıkları için bitişik yazılır:

Halbuki, oysaki, sanki, mademki ...

"mi" Soru Edatının Yazımı:

A) "mi" soru edatı, cümleye soru anlamı katsa da katmasa da kendinden önce gelen sözcükten ayrı yazılır :

Örnek : O da bizimle gelecek mi?

Gördün mü şimdi yaptığını!

Konuşmaya başladı mı susmaz.

B) "mi" soru edatı, ayrı yazılmasına karşın kendinden önce gelen sözcüğe, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık yönünden uyum sağlar.

Örnek : Okudun mu?

Güzel mi?

Akıllı mı?

C) "mi" soru edatından sonra gelen zaman ve kişi eklentileri soru edatıyla bitişik yazılır. Örnek :Onunla sık sık görüşüyor musunuz?

Olanları bilir miydi de?

“İLE”BAĞLACININ YAZIMI

Edat ve bağlaç olarak kullanılır.

Yazılışları bakımından aralarında fark yoktur.

Bu kelime kendinden önceki kelimeye bitişik de yazılabilir, ondan ayrı da...

Bitişik yazılan “ile” kelimesi “büyük ve küçük ünlü uyumu” kurallarına uyar. Ayrı yazıldığında ünlü uyum kuralları aranmaz:

arabası ile>arabasıyla, konu ile>konuyla,

annem ile babam>annemle babam

ÜNİTE 7

NOKTALAMA İŞARETLERİ

Noktalama işaretlerini anlamlandırma ve kullanma bir bilgi işi değil, bir alışkanlık işidir.

EDEBİYATIMIZDA NOKTALAMA İŞARETLERİ

Bizim edebiyatımızda, noktalama işaretleri, ancak Avrupa'yı tanıdıktan sonra, XIX. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. İlk olarak Şinasi, Şair Evlenmesi (1859) adlı tiyatro oyununun başında iki işaretten söz [hide]etmektedir: "Mu'tarıza ( ) içinde bulunan kelâm hâli târif içindir. Şöyle bir hatt-ı ufkî - söz başına delâlet eder. Nokta, sözün nihayetine alâmet olur". Şemsettin Sami de, Kamus-ı Türkî adlı sözlüğünde iki noktaya (noktateyn; virgüle (,)), fasıla demektedir.

Örneğin Recaizâde Mahmut Ekrem, hem Araba Sevdası adlı romanında, hem de Zemzeme, Pejmürde gibi şiir kitaplarında bu işaretlere özen göstermiş ve yerli yerinde kullanmıştır. Servet-i Fünûn döneminde, Tevfik Fikret'in şiirlerinde, noktalama işaretlerinin özenle kullanıldığını görmekteyiz.

TEMEL NOKTALAMA İŞARETLERİ

A. NOKTA (.)

1. Cümlelerin sonuna konur :

Türk Dil Kurumu, 1932 yılında kurulmuştur.

Türk'üm.

2. Kısaltmaların sonuna konur:

Prof., Cad., T.(Türkçe), Ar. (Arapça).

Ancak, büyük harflerin kullanılmasıyla yapılan kısaltmalardan sonra nokta kullanılmaz:

TDK (Türk Dil Kurumu), TBMM, cm (santimetre), g (gram), l (litre).

3. Sayılardan sonra sıra bildirmek için kullanılır:

3.(üçüncü), II. Mehmet, 2. Cadde, 20. Sokak, XV. yüzyıl.

4. Bir yazının maddelerini gösteren rakam veya harflerden sonra kullanılır:

I. 1. A. a. II. 2. B. b.

5. Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

29.5.1453, 29.X.1923.

Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılabilir. Bu durumda ay adlarından önce ve sonra nokta kullanılmaz:

29 Mayıs 1453.

6. Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

Tren 09.15'te kalktı.

Saat ve dakika sayılarını ayırmak için kesinlikle iki nokta işareti kullanılmaz.

7. Bibliyografik künyelerin sonuna konur:

Agâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara, 1960.

8. Üçlü gruplara ayrılarak yazılan büyük sayılarda gruplar arasına konur:

16.551.000, 22.465.660

9. Matematikte çarpı işareti yerine kullanılır: $4 \cdot 5 = 20$.

B. VİRGÜL (,)

1. Birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime grupları arasına konur:

Fırtınadan, soğuktan, karanlıktan ve biraz da korkudan sonra bu *****, aydınlık ve sevimli odanın havasında erir gibi oldum. (H. Edip, Kalp Ağrısı)

2. Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır:

Umduk, bekledik, düşündük. Geldim, gördüm, yendim.

Fakat yol otomobillere yasak olduğundan

